

ЛЕНЬ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного права
(Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»)

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.4>

МАСОВІ ЗАВОРУШЕННЯ ЗА ЧАСІВ СРСР: ДЕТЕРМІНАНТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглядаються історичні аспекти, пов'язані з масовими заворушеннями часів СРСР, зокрема Української РСР. Наводяться приклади за часів СРСР і вже незалежної України та аналізуються детермінанти. У дослідженні доводиться, що є детермінанти, які були актуальні і раніше, разом із тим вони притаманні і сучасному українському суспільству. Втім вже є і детермінанти нові, що існують нині у світі.

Певні з них вирішуються повністю, комплексно та системно лише на загальнодержавному рівні.

Часто масові заворушення супроводжуються вчиненням різних інших кримінальних правопорушень, наприклад, вбивство, умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, умисне знешкодження або пошкодження майна тощо.

Мотиви та цілі масових заворушень можуть бути різними: соціальні, політичні, релігійно-конфесійні, расові, правові, національні, етнічні, екстремістські, помста тощо.

Слід враховувати, що сучасне (з часів незалежності) соціальне, політичне, фінансово-економічне становище є невдалим, більшість населення України доведена до відчаю, через певний збіг факторів, явищ, причин, умов і обставин можуть настати катастрофічні, непоправні події та наслідки.

Упродовж останніх років часто збираються натовпи (здебільшого їх проведення не зареєстроване, тобто вони незаконні) людей, не керовані владою, але добре керовані кимось. Вони палять автошини, фаєри, щось вимагають, своєю присутністю, певними діями, зухвало і протиправно тиснуть на різні гілки влади. Часто під час таких подій порушується громадський порядок, окремі представники натовпу або поліції отримують тілесні ушкодження, відповідно, при таких ситуаціях підвищується ймовірність настання масових заворушень при найменших помилках зі сторони владних структур.

Різноманітні фактори, явища, причини, умови та обставини є живильним підґрунтям для виникнення масових заворушень.

Отже, визнаємо, нині існує високий ризик загострення суспільного напруження в сучасному українському суспільстві, що може будь-якої миті перерости в масові заворушення.

Цивілізований, демократичний розвиток української держави та вміле, професійне державне управління, високий рівень соціального, громадянського захисту громадян, створення і дотримання широких прав і свобод громадян, переконливе, гідне забезпечення базових потреб громадян, міцна, потужна національна економіка, широке і цивілізоване медичне, освітнє забезпечення, низький рівень корупції, злочинності, низький рівень безробіття або її подолання, професіоналізм, компетентність та високий рівень довіри до представни-

ків різних гілок і різних рівнів влади, зокрема правоохоронних органів та судів, буде унеможливити створення опосередкованих і безпосередніх передумов виникнення ймовірних масових заворушень.

Ключові слова: масові заворушення, представники влади, злочин, права і свободи людини і громадянина, кримінальне правопорушення, детермінанти масових заворушень.

Len V. V. Mass rebellions during the USSR determinants and today's trends

The article considers the historical aspects related to the mass riots of the Soviet era, in particular the Ukrainian SSR. Examples from the times of the USSR and already independent Ukraine are given and determinants are analyzed. The study proves that there are determinants that were relevant before; however, they are inherent in modern Ukrainian society. However, there are already new determinants that exist in the world today.

Some of them are solved completely, comprehensively and systematically only at the national level.

Mass riots are often accompanied by the commission of various other criminal offenses, such as murder, intentional bodily harm, of varying severity, intentional neutralization or damage to property, and so on.

The motives and goals of mass riots can be different: social, political, religious, racial, legal, national, ethnic, extremist, revenge, and so on.

It should be borne in mind that the current (since independence) social, political, financial and economic situation is unfortunate, the vast majority of the population of Ukraine, driven to despair, with some coincidence of factors, phenomena, causes, conditions and circumstances, catastrophic, irreparable events and effects.

In recent years, crowds (mostly unregistered, i.e. illegal) of people who are not run by the authorities but well run by someone have often gathered. They burn tires, fireworks, demand something, their presence, certain actions, defiantly and illegally put pressure on various branches of government.

In most cases, public order is disturbed, some members of the crowd or the police are injured, and in such situations the likelihood of riots increases with the slightest mistake on the part of the authorities.

Various factors, causes, conditions, phenomena and circumstances are the breeding ground for mass riots.

Thus, we recognize that today there is a high risk of exacerbation of social tensions in modern Ukrainian society, which could at any moment escalate into mass riots.

Civilized, democratic development of the Ukrainian state and skillful, professional public administration; high level of social and civil protection of citizens; creation and observance of broad rights and freedoms of citizens; convincing, decent provision of basic needs of citizens; strong, powerful national economy; extensive and civilized medical and educational support; low level of corruption, crime; low unemployment or overcoming it; professionalism, competence and a high level of trust in the representatives of different branches and different levels of government, in particular law enforcement agencies and courts, will make it impossible to create indirect and direct preconditions for the occurrence of probable riots.

Key words: mass riots, government officials, crime, human and civil rights and freedoms, criminal offense, determinants of mass riots.

Вступ. Проблеми, пов'язані з масовими заворушеннями, завжди були і є вкрай актуальними, зокрема в українському сучасному суспільстві.

Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності в різний час досліджувало багато вітчизняних, радянських та зарубіжних вчених-правників:

Л. Аїстова, Я. Бугайський, Р. Габдрахманов, К. Григорян, П. Гришаєв, І. Даньшин, С. Денисов, М. Загородніков, О. Кириченко, І. Копотун, Н. Кузнецова, В. Кузнецов, Л. Кузнецова, В. Куц, П. Люблінський, С. Мокринський, В. Налуцишин, Е. Нарбутаєв, Р. Олійничук, В. Осадчий, Г. Піщенко, П. Помазков, А. Рагулін, В. Шапошніков та ін.

Безпосередньо злочин – масові заворушення – та інші питання, пов'язані з цим, досліджували вітчизняні, радянські та зарубіжні вчені-правники: А. Абдильманов, П. Агапов, М. Волков, В. Григорьев, Ю. Демидов, М. Кулик, П. Кубрак, С. Лебедев, С. Максимов, І. Нечипоренко, А. Перепилиця, А. Соловйов, П. Фортуна, А. Фролов, П. Шалдирван, Н. Шепелева та ін.

Дослідження цих та інших науковців, як правило, глибокі та необхідні.

Однак здебільшого це дослідження того часу. У світі все швидко змінюється. Нині багато зовсім нових викликів, загроз, негативних течій, вподобань. Змінюються світогляд, цінності, критерії, моральність, етичні межі та багато іншого. І далеко не завжди на краще, але сучасні реалії необхідно враховувати.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз факторів, явищ, причин, умов, обставин масових заворушень за часів СРСР та тих, що виникають зараз для завчасного запобігання та протидії.

Результати дослідження. Початок масових заворушень – це зламаний, своєрідний соціальний, суспільно-громадянський запобіжник, індикатор, перейдений рубікон або перейдена критична межа, після яких (як правило, це діяння представників влади різних рівнів) настає соціально-психологічний, протиправний зрив (раптовий, який, можливо, поступово набирає обертів, із затуханнями і спалахами), відповідно, здебільшого на деякий час майже усе виходить із-під контролю, грубо порушуються встановлений порядок та законність. Настають, наприклад, загибель людей, тяжкі наслідки та значні матеріальні збитки.

Набагато краще їх упередити, навіть можна в окремих випадках піти на певні (інколи не зовсім правильні, обґрунтовані або законні) незначні поступки порівняно з тими, що можуть настати, ніж потім із великими зусиллями, задіянням сил і засобів та матеріальних витрат, наводити лад, порядок, встановлювати законність, цивілізований ритм, уклад життя в районі, області, регіоні. Одразу вкажемо щодо упередження факторів, явищ, причин, умов та обставин виникнення масових заворушень, що це важливий системний комплекс заходів, завдяки якому є вірогідність їх уникнення. Певні з них вирішуються повністю, комплексно та системно лише на загальнодержавному рівні.

Аналізуючи за різними аспектами наукову літературу з різних галузей, досвід інших держав, судову практику, коментарі і діяння окремих представників влади, зокрема правоохоронних органів, народних депутатів, громадських діячів, журналістів, політичних експертів, політтехнологів, ми переконані, що більшість детермінант, які призвели до масових заворушень, не втратили своєї актуальності, наприклад, із часів СРСР або інших держав й донині.

Часто масові заворушення супроводжуються вчиненням різних кримінальних правопорушень, зокрема це: умисне вбивство (ст. 115 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), наруга над державними символами (ст. 338 КК України), захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 348 КК України), посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їхньою діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 378 КК України), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК України), посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК України), злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист (ст. 444 КК України) [1, с. 347–348, 456, 604, 1041, 1062, 1200, 1242, 1346, 1348].

Мотиви та цілі масових заворушень можуть бути різними: соціальні, політичні, релігійно-конфесійні, расові, правові, національні, етнічні, екстремістські, помста, образа, заздрість тощо.

Слід враховувати, що сучасна (з часів незалежності) соціальна, політична, фінансово-економічна ситуація, атмосфера така, що більшість населення України, доведена до відчаю, досить одного кроку, однієї «іскорки», і знов можуть настати катастрофічні, неправні події та наслідки. Більшість громадян живуть у злиднях, безвиході і цим принижені. Вони, по суті, є заручниками у власній державі, в якій панують корупція, безвідповідальність, злочинність, байдужість, безробіття, несправедливість, зубожіння, цинізм та катастрофічна некомпетентність у владних структурах різних рівнів. Відбуваються багаторічні, нескінченні і руйнівні реформи; знешкоджуються окремі галузі промисловості, виробництва; втрачена стала, поетапна, виправдана багаторівнева школа підготовки кадрів у різних сферах життєдіяльності українського суспільства. Необґрунтовано завищені тарифи на комунальні послуги, наприклад, у січні 2020 р. почалися з цього незадоволення людей, так звані «тарифні» протести, які перекривають автошляхи в багатьох областях України, проводять мітинги біля райміськоблвиконкомів, обладміністрацій; на окремих підприємствах (різних форм власності) заборгованість із виплати заробітної плати. І, як наслідок, у суспільстві розмиваються ціннісні установки, орієнтири, соціальна відповідальність, у громадян крайня незадоволеність, розгубленість, зневіра у справедливість і своє цивілізоване, гарне майбутнє. Відбувається падіння духовної культури населення.

Нині соціальне життя українських громадян у багатьох сферах складне і незахищене. Люди не почувуються безпечно [2, с. 168].

Ми змушені констатувати: українські реалії такі, що й досі не кращі умови для формування духовного, правового та економічного розвитку, відповідно, це відбувається і у зв'язку з певною періодизацією соціально-політичної нестабільності [3, с. 7].

Частина населення, а це здебільшого молодь, не пов'язує своє майбутнє життя з Україною та використовує будь-яку можливість, щоб виїхати на постійне місце проживання або хоча б тимчасово до благополучних держав.

Про таку невтішну реальність нашого теперішнього часу зазначають багато українських вчених у своїх сучасних глибоких конкретних дослідженнях, зокрема щодо детермінації злочинності. Так, С. Денисов прямо вказує, що у складних соціально-економічних умовах суттєво загострюються суспільні відносини та міжособистісні стосунки, з'являються масові конфлікти. Відбувається руйнування базових елементів культури, передусім ціннісних орієнтирів та етичних норм [4, с. 21–32].

Разом із тим, зазначимо, зростає психічна захворюваність населення. Вже кілька років в Україні серцево-судинні, онкологічні та психічні захворювання впевнено формують трійку лідерів, лише міняючись місцями.

За даними ВООЗ, психічні захворювання у розвинутих країнах виходять на друге місце після серцево-судинних [5, с. 83].

Так, в Україні станом на 2002 р. зареєстровано більше 1,2 млн осіб із психічними діагнозами, і ці цифри постійно збільшуються, відповідно, розширюються спектр та кількість вчинених такими особами кримінальних правопорушень [6, с. 12]. Вже у 2017 р. в Україні зареєстровано понад 1,24 млн осіб, які мають психічні діагнози. Це лише ті громадяни, що свого часу звертались офіційно до лікарів-психіатрів за психіатричною допомогою, а скільки насправді українських громадян потребують указаної допомоги, статистика не ведеться. Фахівці передбачають, що їх у п'ять разів більше. Наприклад, за даними МОЗ України, тільки в період з 1993 по 2008 рр. кількість психічних захворювань і психічних аномалій зросла на 20%. І ця тенденція не лише зберігається, а й набирає обертів. Щорічно близько 100 тис. осіб із первинно встановленим діагнозом ставиться на облік до психоневрологічних диспансерів, відносно 1300–1500 осіб у зв'язку з вчиненням суспільно небезпечних діянь, кримінальних правопорушень [7, с. 247–248]. Чимало серед цієї категорії осіб таких, які становлять суспільну небезпеку для оточуючих. Наприклад, лише у м. Дніпро станом на 01.01.2005 р. знаходилось на обліку понад 300 вказаних осіб. Майже всі суспільно небезпечні діяння, кримінальні правопорушення, які вони вчиняють, за своїм характером є агресивними (умисні вбивства, умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, звалту-

вання тощо). Загалом по Україні таких осіб налічується близько 13 тис. [8, с. 77]. Крім того, нині триває медична реформа, в якій передбачено скорочення психіатричних установ по Україні (різних спеціалізацій) та їхніх лікарів, медичних працівників.

Таким чином, зростає криміногенна ймовірність, що ця категорія (ті, які мають психічні хвороби, відхилення) збільшиться серед учасників можливих масових заворушень. Серед осіб, які мають психічні хвороби (тяжкі), психічні відхилення (не тяжкі), є агресивні, войовничі, запальні, схильні до жорстокості, вкрай емоційно не врівноважені тощо. Відповідно, серед учасників масових заворушень, підбурювачів майже гарантовано будуть вищевказані особи. Також можуть бути і раніше засуджені, тобто особи з кримінальним минулим.

Упродовж останніх років часто збираються навтовпи (здебільшого не зареєстровані, тобто незаконні) людей, не керовані владою, але добре керовані кимось. Вони палять автотранспортні засоби, фаєри, чогось вимагають, своєю присутністю, певними діями, зухвало і протиправно тиснуть на різні гілки влади. До них приєднуються різноманітні прихильники і «зівачки». Здебільшого під час таких подій порушується громадський порядок, тобто вчиняється хуліганство, окремі представники натовпу або поліції отримують тілесні ушкодження, відповідно, в таких ситуаціях підвищується ймовірність настання масових заворушень при найменших помилках зі сторони владних структур.

Так, з 23.02.2021 р. почали відбуватися масові зібрання людей із приводу, на їхню думку, незаконного засудження активіста С. Стерненка в суді Приморського району м. Одеса. Вони проходять в окремих обласних містах та в Києві біля Офісу Президента, де мітингарі намагаються прорватися у зазначену державну будівлю, кидають фаєри, грубо порушується громадський порядок, відбуваються сутички з поліцією та вимагають звільнити затриманого. Їх підтримують певні громадські радикальні організації, окремі політичні партії тощо. Слід чітко усвідомлювати: 1) цей процес добре організований, керований й можливо фінансований; 2) керівники цих процесів, знов таки, усвідомлюють, що відбувається грубе втручання і вплив на суд, інші державні інституції та все одно провокують, підбурюють населення до вчинення незаконних діянь; 3) ці керівники дуже зацікавлені, щоб викликати невдоволення людей, спалювати, принизити владу, яка є на сьогодні в Україні, навіть дестабілізувати громадський порядок і спокій, зайвий раз показати її некомпетентність та зібрати ще більше прихильників своєї ідеології у суспільстві; 4) лідери цих процесів, лідери окремих партій, громадських організацій, певні громадські діячі, активісти, волонтери прямо вказують (зухвало, цинічно наполягають) суду на те, що певна особа невинна; 5) такі керівники вміло використовують населення (його нігілізм, невдоволення владою, роздратованість, незайнятність, відчуття всездозволеності тощо). Ситуація є напруженою і в разі певних помилок влади вона може перерости в масові заворушення з негативними наслідками. Через деякий час вже апеляційний суд змінив міру запобіжного заходу – утримання під вартою – на домашній арешт.

У сучасному житті українського суспільства, особливо протягом останніх приблизно шести років, з'явилась нова серйозна проблема, а саме: безліч вкрай радикальних, правого або лівого толку (спрямування) громадських організацій, об'єднань, угруповань, які своїми діями (дія, бездіяльність) часто можуть створювати фактори, явища, причини, умови, обстановку, що сприяють виникненню масових заворушень. Така діяльність загалом ігнорується владою, зокрема МВС, СБУ, і вона є вкрай загрозливою та небезпечною. Правоохоронним органам слід діяти виважено, з дотриманням прав і свобод людини і громадянина, разом із тим рішуче, системно та на випередження, використовуючи усі наявні законні форми, методи, механізми, засоби та знаряддя для запобігання, протидії та профілактичної, розвідувально-агентурної діяльності.

Визнаємо, усе вищезазначене та інші фактори, явища, причини, умови та обставини є живильним підґрунтям для виникнення масових заворушень. Адже в багатій цивілізованій, демократичній державі, де міцна економіка, банківсько-фінансовий сектор, промисловість, різноманітне виробництво, де забезпечуються права і свободи людини і громадянина, де високий або достатній рівень охорони здоров'я громадян, де громадяни законслухняні, де усі рівні перед законом, майже немає підстав для виникнення масових заворушень.

За часів СРСР, окрім непередбачених, неправомірних діянь, перевищень, зловживань владою службових повноважень окремими представниками влади були і інші фактори, причини, умови, обставини. У СРСР панував жорсткий політичний режим, влада усіяло намагалась себе захистити, грубо нехтуючи правами і свободами громадян. Каральна система особливо в певні періоди, широко і невинувато застосовувала таку міру покарання, як позбавлення волі на певний строк. Кількість осіб, які мали судимість, була надзвичайно висока. Відповідно, був їх певний вплив на пересічних громадян.

Були місця (райони) проживання для виселених осіб та спеціальні поселення для неблагонадійних засуджених. Відбувалась їх концентрація, скупчення. Потім через деякий час більшість із них роз'їжджалась по СРСР (із певними обмеженнями, тобто, окрім Москви, Ленінграда, окремих республіканських столиць, певних великих культурно-наукових, промислових міст, відомих курортів тощо).

У певні історичні періоди відбувались переселення етнічних груп, народів з одних місць (районів, областей, регіонів) проживання до інших, тобто опосередковано створювались етнічно-конфесійні проблеми в майбутньому.

Безумовно, було безліч й інших проблем, невинуватих обмежень, утисків, пов'язаних із розподілом матеріальних благ, забезпеченням зайнятості населення, дотриманням законності, прав і свобод громадян тощо.

Таким чином, усі ці проблеми, негаразди, непорозуміння роками накопичувались, часто пов'язувались одне з одним, тобто створювались передумови, відповідно, періодично виникали неминучі масові заворушення на теренах СРСР.

1. Перший відомий конфлікт на території Української РСР та і усього СРСР стався в 1953 р. в м. Херсоні, де нагоп брав участь на боці хуліганів, приводом для масових заворушень, коли співробітник міліції затримав на центральному ринку 13-річного підлітка за продаж кукурудзи, завдавши йому при цьому легких тілесних ушкоджень, чим спричинив у нього непритомний стан. Свідки цього випадку вихопили хлопчика у міліціонера і доставили в найближчу аптеку, звідки він був каретою «швидкої» відправлений до лікарні. Неправомірна поведінка міліціонера викликала у громадян обурення, зібралось до 500 осіб, спочатку біля відділення міліції на ринку, а потім біля обласного управління міліції. Деякі з присутніх вимагали видачі міліціонера для розправи, запевняючи людей, що хлопчик убитий. Коли його з матір'ю показали присутнім, почалися вигуки, що це підміна і хлопчик не той, що мати продалася міліції. Для заспокоєння громадян та спроби ліквідації цього становища було викликано директорів підприємств, шкіл і викладачів із метою впливу на учнів та їх батьків. Працівники обкому, міського осередку компартії, міської ради підходили до присутніх і роз'яснювали ситуацію, наголошували, що винні в незаконних діях будуть покарані. Після бесід частина людей розійшлася, але підходили інші групи, їх не відсікали. Були вибиті вікна у відділенні міліції на ринку. Лунали вигуки антирадянського змісту. Міліціонера заарештували і почалося досудове слідство.

2. У 1956 р. політичні (просталінські) виступи в Грузії відбулись після XX з'їзду КПРС.

3. У 1958 р. в м. Грозному стихійні виступи переросли в масові заворушення через повернення депортованих народів Північного Кавказу.

4. У 1959 р. були масові заворушення серед молодих робітниць із причини їх утисків, несправедливості в казахському м. Тимертау.

5. У 1959–1960 рр. мали місце спочатку стихійні виступи, потім масові заворушення віруючих, їх прихильників у Молдавії і окремих районах Західної України проти закриття церков та монастирів.

6. У 1961 р. Відбулись політичні (просталінські) незаконні виступи, масові заворушення в азербайджанському м. Сумгаїт.

7. 26 березня 1961 р. на Дніпропетровщині, у м. Кривий Ріг, старшина міліції близько 16:00 спробував затримати місцеву мешканку, що продавала смажене насіння на ринку селища Будівельників центрального гірничо-збагачувального комбінату. Побачивши

міліціонера, жінка відійшла в бік, а міліціонер, обурившись, розсипав насіння. Молодий дружинник, що випадково опинився поблизу, зробив йому зауваження за такі дії. У відповідь міліціонер загрозово запропонував дружиннику «пройти» до відділення міліції. Той відмовився, а незадоволений міліціонер потягнув його силоміць. Свідками були відвідувачі ринку, які засуджували представника влади та вирушили вслід за ними. У міліції дружинника негайно відпустили. Втім, люди не розходились. До них почали приєднуватися інші громадяни, що виходили з кіносеансу. Серед натовпу були ті, хто почав вимагати видачі міліціонера для розправи. Обстановка загострювалася. Поява підрозділу військ МВС ще більше внесла роздратування. Від основного натовпу відокремилась група близько 50 осіб, які закидали камінням приміщення міліції, проломили в ньому стіну та перевернули міліцейське авто. Два співробітники отримали легкі тілесні ушкодження. Серед цивільного натовпу постраждалих не було. На 22:00 громадський порядок було відновлено. Поручника-міліціонера звільнили з МВС.

8. У 1961 р. невдоволення громадян, незаконний стихійний мітинг, масові заворушення мали місце в м. Краснодарі (Російська Федерація).

9. У 1962 р. найбільш трагічні події сталися в м. Новочеркаськ (Російська Федерація), спричинені невдоволенням мешканців щодо підвищення цін на продовольчі товари. Були введені регулярні війська, анаслідок чого військовими і правоохоронцями було вбито 26 та поранено 87 громадян. Організатори масових заворушень засуджені до смертної кари, інші учасники – до тривалих термінів ув'язнення. Разом із тим, зазначимо, навіть на той час серед військового керівництва і високопосадовців міліції були ті, хто був проти застосування військової сили, але їх усунули від посад.

10. Близько 23:00 16 червня 1963 р. у м. Кривий Ріг п'яний солдат строкової служби сів у вагон трамвая. Він палив під час руху в трамваї. У вагоні виявився дільничний інспектор міліції, який закликав солдата до порядку, той накинувся з лайкою, кинувши палити. Дільничний зупинив трамвай і став висаджувати дебошира. Пасажири допомагали міліціонеру. На вулиці солдат спробував сховатися. Міліціонер погнався за ним. За ними побігли близько 15 молодиків із вимогою не чіпати солдата. Вони відбили солдата і допомогли йому втекти. Хтось повідомив зустрічному міліцейському патрулю про цю подію. Патруль намагався затримати хулігана, але той знову втік. Його вже затримали недалеко від райвідділу міліції. Підійшла група осіб, що весь час бігла за патрулем і спробувала відбити солдата. Один із міліціонерів тричі вистрелив у повітря, прибула міліцейська підмога з райвідділу. Приблизно 20 молодих осіб почали вимагати відпустити затриманого солдата. На галас почав збиратися натовп. З'ясувалось, що під час затримання хтось проламав солдатку череп. Із натовпу викликали «швидку», але міліція не відразу передала пораненого лікарям. Зрештою будівлю райвідділу оточили понад 200 розлючених осіб. Лунали заклики бити міліціонерів. На пропозицію розійтися з натовпу полетіло каміння, дехто почав штовхати міліціонерів, які стояли біля будівлі райвідділу. Черговий по управлінню наказав зброю не застосовувати, а діяти роз'ясненнями і умовляннями. Проте хтось з прибулих співробітників міліції вистрелив у повітря, потім були нові постріли і не лише вгору. Натовп одразу розбігся. У лікарню доставили кілька осіб із незначними пораненнями та 5 міліціонерів із легкими тілесними ушкодженнями. Новий поштовх до другої хвилі заворушень вніс один із мітингувальників, який відправив телеграму М. Хрущову щодо незаконних дій міліції. Наступного дня знов біля Дзержинського райвідділу міліції зібралось близько 600 обурених громадян. Спроба розігнати їх поливанням із пожежних автомобілів завершилась невдачею. Люди розлютились, виокремилась група, що увірвалась до райвідділу і влаштувала погром. Міліціонерів загнали в коридорі, і знов почалася стрілянина. У результаті двоє людей було вбито, один із них підліток. Вісім робітників Криворізького металургійного комбінату і один міліціонер отримали вогнепальні поранення, 12 осіб, а з них 7 міліціонерів, отримали різного ступеня тілесні ушкодження. Ці масові заворушення вдалося приборкати лише за допомогою військ МВС.

11. 18 квітня 1964 р. у м. Ставропіль (Російська Федерація) натовп близько 700 осіб спробував звільнити п'яного хулігана, затриманого, на їхню думку, несправедливо. Конфлікт

скінчився за звичним сценарієм: погром будівлі міліції, підпал міліцейської автомашини, побиття, на їхню думку, винного міліціонера, приїзд пожежних автомашин, солдат МВС [9, с. 17–20].

Як бачимо з наведених прикладів, у СРСР майже завжди відбувалось жорстке юридичне і політичне реагування зі сторони влади.

12. Наведемо один із сучасних прикладів. 23–24 травня 2020 р. у містечку Кагарлик Одеської області начальник карного розшуку місцевої поліції зі своїм підлеглим офіцером (оперуповноважений) ввечері викликали по телефону одну з місцевих мешканок, начебто для отримання певної інформації. Коли молода жінка прийшла, її провели до службового кабінету вищезгаданого начальника. Під час цієї розмови почали застосовувати фізичні і психологічні тортури: завдавали ударів по різних частинах тіла, одягали кайданки, залякували, а саме: стріляли із пістолета безпосередньо біля цієї жінки, а також неодноразово гвалтували. Так тривало майже усю ніч. Потім її відпустили додому. Ця подія невдовзі стала відома у Кагарлику. Мешканці міста були обурені, вони і раніше були невдоволені певними діями окремих поліцейських. Швидко назривала вибухова ситуація. Втім, влада спрацювала вміло, правильно і своєчасно, наскільки це можливо: увесь місцевий відділ поліції розформували, паралельно проводилась внутрішня перевірка, порушено кримінальне провадження, кількох поліцейських звільнили. Суд арештував двох основних фігурантів кримінального провадження (вже колишніх поліцейських). Усі ці дії влади повідомлялись мешканцям Кагарлика у пресі, на телебаченні. Таким чином вдалось заспокоїти місцеве населення. Ця подія була вкрай близька до вчинення масових заворушень.

На жаль, такі ганебні події або схожі час від часу відбуваються в нашому повсякденному житті, і вони зовсім не поодинокі.

Висновки. Отже, визнаємо, нині є високий ризик загострення суспільного напруження в сучасному українському суспільстві, що може будь-якої миті перерости в масові заворушення.

Цивілізований, демократичний розвиток української держави та вміле, професійне управління, насамперед державними інституціями, високий рівень соціального захисту громадян, створення і дотримання широких прав і свобод громадян, переконливе, гідне забезпечення базових потреб громадян, міцна, потужна національна економіка, низький рівень корупції, злочинності, низький рівень безробіття або її подолання, професіоналізм, компетентність та високий рівень довіри до представників різних гілок і різних рівнів влади, зокрема правоохоронних органів та судів, будуть унеможлиблювати створення опосередкованих і безпосередніх передумов виникнення ймовірних масових заворушень.

Національний законодавець на підставі аналізу, вивчення, узагальнень багаторічної вітчизняної, зарубіжної практики і досвіду правозастосування та наукових теоретичних розробок та поглядів у праві визначив, що це кримінальне правопорушення має високий (значний) рівень (ступінь) суспільної небезпеки. Вона (суспільна небезпечність) визначається характером спричиненої шкоди (матеріальна, фізична, ідеологічна, соціальна, політична, релігійно-конфесійна, правова тощо).

По-перше, масові заворушення за формою вини, а також характером і ступенем суспільної небезпеки визначаються саме як умисний злочин, тобто різновид кримінального правопорушення. По-друге, враховуючи високий ступінь суспільної небезпеки, а також способи вчинення масових заворушень, законодавець передбачив лише один вид покарання – позбавлення волі на певний строк, тобто безальтернативний. По-третє, законодавець за вчинення розглядуваного злочину, встановив мінімальний строк позбавлення волі – вісім років. По-четверте, це кримінальне правопорушення є злочином – масові заворушення (ст. 294 КК України) [10, с. 426–429] – і є тяжким злочином – ч. 1 та особливо тяжким (кваліфікуючі ознаки) – ч. 2 (ст. 12 КК України) [11, с. 89–91], як правило, він вчиняється разом з іншими кримінальними проступками та злочинами. По-шосте, з вересня 2001 р., тобто з часу набуття чинності нинішнім КК та по 2019 р. включно, було порушено 223 кримінальних справи (проваджень) за ст. 294 «Масові заворушення» [12, с. 133].

Унаслідок вчинення масових заворушень часто глибоко знижуються авторитет влади, довіри до неї, віра в законність та справедливість, порушуються стабільність у суспільстві, громадський порядок і спокій, уклад життя, та можуть наставати загибель людей, тяжкі наслідки, значні матеріальні збитки, відповідно, часто непоправні.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Декор», 2018. 1360 с.
2. Лень В.В. Протидія та запобігання різним видам злочинів: окремі питання. *Eastern evropean conferece of mangement and economics. Proceedings of the 2 international Scientific Conference. Ljubljana. Slovenia.* May 29, 2020. С. 165–169.
3. Лень В.В., Книга М.М. Примусові заходи медичного характеру: цілі і підстави застосування : монографія. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. 92 с.
4. Денисов С.Ф. Сучасні детермінанти злочинності в Україні. *Visn. Nac. akad. prokur. Ukr.* 2019. № 4. С. 21–33.
5. Лень В.В. Психіка людини: питання норми і відхилень. *Прокуратура. Людина. Держава.* 2005. № 2. С. 83–87.
6. Лень В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія / Передм. д.ю.н., проф. Ю.М. Антоняна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
7. Лень В.В., Олійников Г.В. Питання деінституціалізації психічно хворих в Україні. *Право і суспільство.* 2018. № 1. С. 247–251.
8. Лень В.В., Книга М.М. Проблеми запобігання злочинної діяльності осіб з психічними відхиленнями та хронічними психічними захворюваннями. *Юридична Україна.* 2006. № 4. С. 77–81.
9. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: шлях у 50 років (1966–2016): ювілейне видання / Кер. авт. кол. В.А. Глухверя. Дніпропетровськ : ДДУВС : Ліра ЛТД, 2016. 200 с., іл.
10. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
11. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
12. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / М.В. Вюник, М.В. Карчевський, О.Д. Арланова; упоряд. Ю.В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.

